

УДК: 338.03(477)

О.М. Стрішенець

МІСЬКІ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗВ'ЯЗКИ ТЕРНОПІЛЬЩИНИ XVI–XVIII СТОЛІТТЯ

У статті досліджуються міські торговельно-економічні зв'язки на території сучасної Тернопільської області в період пізнього феодалізму, показується диференціація форм торгівлі. Вивчається асортимент товарів, соціальне становище купців і торговців з інших верств населення.

The articles studies commercial and economic relations on the territory of modern Ternopil region in the period of late feudalism, the forms of commerce are shown. It is also studied the assortment of goods, social position of merchants and tradesmen from other layers of populations.

Ключові слова: торгівля, товар, купець, базар, торг, ярмарок.

Формування нових засад модифікації виробництва на ринкових засадах узгодження оптимальних обсягів випуску та реалізації продукції на внутрішньому ринку спонукає вивчати стан торговельно-економічних відносин України не лише сьогодення, але й минулого, щоб глибше зрозуміти причини еволюції сучасних економічних явищ і процесів, дати їм всебічний аналіз та намітити вірні дії на майбутнє. У цьому відношенні вивчення форм торгівлі періоду феодалізму нашої країни, зокрема на Тернопільщині, має окрім теоретичного, вагоме практичне значення.

Стан торговельних зв'язків Тернопілля XVI—XVIII ст.. не був предметом спеціального дослідження ні в економічній, ні в історичній науковій літературі. Лише окремі аспекти

знайшли побіжне висвітлення у працях І. Герети, П. Гуцала, І. Дуди, Б. Ельгорта, В. Лавренюка, А. Малевича, Б. Мельничука, В. Савенка [2, 3, 4, 9, 10]. Цікавими є наукові розвідки вчених загальноукраїнського чи регіонального масштабу, де наводяться згадки про торгівлю досліджуваного періоду: В. Голобуцького, Г. Ковальчака, І. Крип'якевича й М. Теодоровича [1, 4, 5, 8]. Разом із тим ряд питань торговельних відносин Тернопільщини XVI—XVIII ст.. не знайшов достатнього висвітлення, охарактеризований поверхнево або зовсім опущений. Недостатньо показано соціально-економічну роль міст та містечок у торговельних відносинах, зв'язків магнатських, шляхетських і селянських господарств із ринком, вплив купецтва і міщанства у розширенні торговельних операцій у краї. На початковій стадії перебуває вивчення торгівлі як галузі виробничої діяльності. Стаття зумовлена передусім браком досліджень із названої вище проблематики.

У XVI—XVIII ст. Надзбручанський край перебував у складі Речі Посполитої (Польща). Політична та економічна системи даної країни впливали на стан та розвиток торговельно-економічних операцій у досліджуваному регіоні. Незважаючи на слабкість королівської влади, свавілля магнатів і шляхтичів, безчинства на дорогах, безладдя у грошовому господарстві, що перешкоджало нормальному економічному розвитку, торговельні відносини між окремими регіонами, районами, містами і селами не припинялися, розширювалися, набираючи все більших масштабів з кожним наступним кроком. Жителі Тернопільщини займалися реалізацією виробленої продукції і споживанням товарів місцевого та закордонного походження на міських та сільських торгах, базарах, ярмарках. Осередками торговельного життя виступали міста і містечка, зокрема, одним із помітних центрів торгівлі виступало містечко Язлівець, яке підтримувало тісні зв'язки з населеними пунктами краю. З 1519 року у місті почали проводитися ярмарки, на які прибували торговці з навколишньої округи, купці із західноукраїнських земель і навіть із-за кордону. Головним предметом торгівлі виступало зерно і борошно. Помітне місце в торговельних відносинах належало вірменському купецтву.

Вигідне географічне розташування на торговельному шляху з Прикарпаття до Львова сприяло активізації розвитку торгівлі у місті Підгайці. Власник міста Я. Бучацький (1519 р.) та наступний володар М. Вольський (1536 р.) організували проведення у ньому двох-трьох ярмарок на рік і щотижневих базарів [7, с. 57]. На них об'єктом купівлі-продажу було зерно, риба, худоба, коні, різні ремісничі вироби, мануфактурна продукція, тощо. Діяла митна контора, чиновники якої стягували податкові платежі з купців і торговців за перевезення чи реалізацію продукції. З розширенням продуктивних сил регіону чимала частина мешканців міста починає спеціалізуватися на продажу сукна, м'яса, солі та ін. Розвиткові торгівлі та збільшенню чисельності населення названої місцевості сприяло проведення з 1590 року ярмарків на релігійне свято Вознесіння, а у суботу — щотижневих торгів. У місті оселяються вірмени, поляки, євреї. Купці, цехові і позацехові ремісники, шляхтичі мешкали у кам'яних будинках на вулицях, розташованих поблизу замку.

У Кременці ярмарки і торги відбувалися у вихідні дні, налічувалося до 70 крамниць, де продавцями та покупцями виступали городяни, селяни, ремісники і феодалі. На Волині споруджується (1568 р.) великий склад білої солі, що доставлялася із соляних варниць Прикарпаття та вивозилася з Великого Московського князівства. З 1572 року функціонує дворазовий ярмарок на рік. Польський король Сигізмунд Август (1564 р.) наказує кременецькому старості М. Збаразькому дозволити євреям мати у місті не більше як по два шинки в одного власника та легалізувати торгівлю спиртними

напоями, окрім пива. На р. Іква міщани Кременця споруджують міст, біля нього – корчму для торгівлі горілчаними виробами, митницю для стягування податків за переїзд і перегін худоби через міст. За переїзд через міст від воза сума податку сягала 4 білих литовських динарів, за перехід – від кожної людини по одному грошу. По стільки ж стягувалося і за перегін вола. Це стало передумовою для розвитку серед міщан посередницької торгівлі. Армія посередників, скупників і торгівців увесь час зростала. Вони їздили по селах і містах краю, скуповували і перепродували товари. Таке ж саме явище спостерігалось у Борщові, Бережанах, Заліщиках, Тербовлі та в інших містах,

З метою розширення та централізації торговельних функцій польський король (1550 р.) надає місту Тернопіль привілей, згідно з яким пропонується купцям, торгівцям, торговим людям, котрі везли свої товари, особливо сіль з Галича, Коломиї, Коропця та ін. соляних варниць Прикарпаття, обов'язково проїжджати через назване місто. Цей шлях визначався як державний. За переїзд через територію міста від кожного завантаженого воза стягувався податок у розмірі одного гроша. Отримані кошти витрачалися на спорудження і зміцнення міських мурів. У 1566 році тернопільські купці отримують дозвіл на побудову і організацію гуртових складів текстильних товарів та солі. В 1672 році у місті налічувалося до 200 осіб торговельного люду (населення міста становило 2,5 тис. осіб). Щорічно проводилися ярмарки і торги. Ярмарок (1724 р.) відбувався у день Святої Анни (26 липня), у ньому брали участь купці та торгівці не лише міста, але й усіх західноукраїнських земель та багатьох міст Польщі [3, с. 68; 7, с.59].

Жвава торгівля діяла і в містечку Товсте, через яке пролягав торговельний шлях з півночі на південь Тернопільщини і навпаки. Власник населеного пункту шляхтич М. Ходоровський у 1549 році отримує від польського короля дозвіл на збирання мита. З 1571 року організовуються два ярмарки на рік, кожного четверга – базари, які стали центрами торговельних відносин купецтва не тільки з навколишніх, але й із віддалених міст і селищ. Через деякий час двох ярмарків стає замало. З 1580 року організовується проведення трьох ярмарків на рік. Це сприяло подальшому піднесенню торгівлі у населеному пункті. Власник міста і маєтку М. Ходоровський, міщани і селяни реалізують продукцію на місцевому ринку, у сусідніх містечках і навіть у Львові, де великим попитом користувалися мед і солонина риба. У червні 1701 року дозволом короля Польщі Августа II Товстому надається право на проведення чотирьох ярмарків на рік (на Йордан, Вознесіння, Спаса і Михайла).

Розташування міста Бережани на торговельному шляху між Тербовлею і Львовом сприяло швидкому розвитку торговельно-ремісничих відносин. Місто щорічно організовувало два ярмарки та щотижневі торги, куди прибували купці з багатьох західноукраїнських міст, а також із Польщі й Угорщини. Вони торгували тканинами, жіночими прикрасами, коштовною збробою, горілкою, медом, зерном, борошном, рибою, худобою. Місцеві ремісники збували свої гончарні, дерев'яні й шкіряні вироби, взуття. Панівне місце в торговельних відносинах займали купці, серед яких чимало було вірмен, поляків, євреїв. У Бережанах вірмени виступали організаторами оптової торгівлі.

Заліщики, розташовані на лівому березі Дністра, з трьох боків захищені стрімкими скелястими берегами річки, на шляху пересування торгівців посідали важливе місце в торгівлі Тернопільщини. У місті зупинялися каравани возів з товарами перед відправленням до Молдови. 30 серпня 1754 року польський король Август III надає Заліщикам право на проведення впродовж року чотирьох ярмарків. Заліщики піднеслися

до рівня королівського міста. У місті поселялося багато німецьких осадників, виробників тонкого полотна та сукна [2, с. 17].

У Ягільниці, розташованій на торговельному шляху із Заходу на Поділля, з 1518 року кількість ярмарків зростає на рік до трьох, щоп'ятниці починають проводитися торги. У місті Бучач (1558 р.) організовувалися ярмарки два рази на рік, а щотижня у четвер — торги. Стільки ж ярмарків щорічно відбувається й у містечку Монастириськ. У 1578 році польський король Стефан Баторій видає наказ, який дозволяє братам Андрію, Миколі, Стефану, Яну і Якубу Потоцьким, власникам містечка Золотий Потік, проводити по два ярмарки на рік, щотижневий торг — у понеділок. На початку XVII ст. назване місто отримало магдебурзьке право, яке звільняло жителів від сплати торговельних податків. Це сприяло поживленню торговельних зв'язків у Золотому Потіці. Право на проведення двох ярмарків на рік та щотижневих торгів у 1604 році отримує Чортків. У ньому; відбувається торгівля вівцями, ремісничими виробами, сільськогосподарською продукцією. Власник містечка Струсів (1610 р.) одержує королівський привілей на проведення щорічно двох ярмарків, кожного вівторка — торгів. Значним торговельним центром було містечко Хоростків. У ньому відбувалося кожен рік по два ярмарки, де реалізовували хліб, худобу, полотно та ін. товари. У центрі Хоросткова торгівці будували крамниці, відкривали шинки. По три ярмарки в рік, щотижневі базари (1629 р.) проводилися у Борщові. На торгах і ярмарках, Бучача відбувалася торгівля сіллю, вовною, сукном, медом, воском, тютюном Коропець (1701 р.) отримує привілей на проведення чотирьох ярмарків на рік. По стільки ж щорічно відбувалося у Буданові. У Гримайлові (1720 р.) встановлюється самоврядування на базі магдебурзького права, щорічно проводилися по чотири ярмарки, щотижневі торги. З 1754 року у Гусятині відбувалося по 2 ярмарки на рік (весною і влітку). Кожен ярмарок тривав упродовж семи днів. На них торгували місцеві та приїжджі купці, ремісники і торгівці. Староста містечка Мельниця-Подільська Ф. Лянцкоронський у 1767 році отримує право на проведення щорічно по два ярмарки, а кожної неділі — торгу. На ярмарки і торги прибували купці і торгівці з багатьох міст, містечок і селищ Тернопільщини.

Отже, на території Тернопільщини разом із загальним економічним піднесенням зміцнювалися і поширювалися торговельно-економічні зв'язки між окремими районами, населеними пунктами. Осередками торгівлі виступати переважно міста та поселення міського типу. Найбільш поширеними формами торговельних зв'язків виступали ярмарки, базари і торги, де реалізовували свою продукцію місцеві ремісники, купці, селяни і феодалі. Продавалися товари і з інших районів західноукраїнських земель, і навіть із-за кордону.

1. *Голубуцький В.О.* Економічна історія Української РСР. Дожовтневий період. — К.: Вища школа, 1970. — 300 с. 2. *Заліщицька земля у спогадах емігрантів.* — Тернопіль: Книжково-журнальне вид-во «Тернопіль», 1993. — 124 с. 3. *Історія міст і сіл УРСР. Тернопільська область.* — К.: УРЕ АН УРСР, 1973. — 640 с. 4. *Ковальчук Г.І.* Економічний розвиток західноукраїнських земель. — К.: Наукова думка, 1988. — 250 с. 5. *Крип'якевич І.П.* Коротка історія Гримайлова і сіл Гримайлівського судового округу. — Гримайлів, 1931. — 86 с. 6. *Лавренюк В.І.* Дещо з маловідомих сторінок історії міста Тернополя // Тернопілля-95. Регіональний річник. — Тернопіль: Збруч, 1995. — С. 16–21. 7. *Стрішенець М.М.* Економічна історія Тернопільщини. В трьох томах. — Тернопіль: Астон, 2001. — Т. 1. — 309 с. 8. *Теодорович Н.И.* Історія г. Кременець. — Седлец, 1904. — 47 с. 9. *Терлецький О.* Історія фундації князя Острозького в Тернополі. — Тернопіль, 1909. — 129 с. 10. *Чубатий М.* Історія Тернополя і Тернопільщини // Шляхами золотого Поділля. В 3-х т. — Філядельфія, 1983. — Т. 3. — С. 25–43.